

CERCETĂRI DE GEOGRAFIE ISTORICĂ ȘI ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ LA COȘTEIU (JUD. TIMIȘ)

Răzvan Ioan Pinca*, Ioan Stremțan**

Cuvinte cheie: *Banat, Coșteiu, Evul Mediu, așezări dispărute.*

Keywords: *Banat, Coșteiu, Middle Ages, deserted settlements.*

Research of Historical Geography and Medieval Archeology at Coșteiu (Timiș County) (Abstract)

Field identification of deserted settlements is a great challenge of Romanian medieval historiography and archaeology. Habsburg maps made in the eighteenth century (The First Military Survey especially designed for Banat in the years 1769–1772) are of great use in field researches. By overlaying these and the contemporary maps we can identify with sufficient precision the old chores of village settlements, even those missing today. Coșteiu is one of the cases, where documentary information in conjunction with cartographic data led to the field identification of the old settlements Possa and Kostill, also confirmed by archaeological excavations. A part of the settlement was investigated at the missing Possa, where archaeological material dated in the XVth – XVIIIth centuries were found; and also at the location of the deserted Kostill, where the discovered archaeological materials can be dated to the XVIIIth – XIXth centuries.

Situl arheologic cercetat parțial în prima jumătate a lunii mai a anului 2004 se află între podul de peste canalul Timiș – Bega și vechiul pod din lemn (funcțional până în anul 2000) în stânga șoselei Lugoj – Timișoara, în locul numit *Săceni*, la aproximativ 400 m în aval de barajul de pe râul Timiș de la Coșteiu și în amonte cu aproximativ 100 m de vechiul pod din lemn, la aproximativ 80 m sud de șosea. Situl a fost *deranjat* de lucrările desfășurate pentru consolidarea malului drept cu ocazia regularizării albiei râului Timiș și a întăririi malurilor. Încă înainte de începerea lucrărilor, de-a lungul timpului, datorită eroziunii naturale a malului au putut fi zărite în albia râului fragmente ceramice, majoritatea datând din secolul al XVIII-lea. Inițial așezarea nu s-a aflat chiar pe malul râului, deși terenul din stânga râului a fost folosit intens în scop agricol încă de acum 300 de ani, la o observare mai atentă se pot vedea urmele vechii albie a Timișului care s-a aflat cu aproximativ 500 m mai spre sud. Un alt braț al Timișului, vizibil în zona Lugojului pe planurile cadastrale de la sfârșitul secolului XVIII, numit Timișul Mort ocolea Lugojul pe sub poalele Dealului Viilor, pe la nord de oraș, pe sub dealul fostei comune Sălha, în prezent unificată cu localitatea Coșteiu, și undeva între Coșteiu și Gruni intra în albia Timișului. Acest braț a cărui albie secată se mai poate observa

și astăzi pe unele porțiuni cu ochiul liber exista încă din preistorie, de-a lungul său fiind identificate până acum o serie de așezări din epoca bronzului¹, și chiar mai târziu² etc. Acest braț presupunem că a dispărut undeva între secolul al XVII-lea și al XVIII-lea.

Din punct de vedere arheologic cercetările au fost extrem de dificile deoarece terasa pe care s-a aflat situl era situată mai jos decât actualul nivel de călcare cu 3,80 m, iar lățimea terasei (ce a mai rămas din ea) a fost de aproximativ 3 m. Această terasă s-a erodat de-a lungul timpului, o parte a sitului fiind înghițită de ape. Pe terasa superioară, în profilul malului surpat s-a putut vedea nivelul

* Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Plastică, Lugoj, str. N. Bălcescu, nr. 2, e-mail: razvanioanpinca@gmail.com.

** Topo – S, Lugoj, str. Dacilor, nr. 52, e-mail: topo_stremtan@yahoo.com.

¹ Petru Rogoza, Răzvan Pinca, O așezare din epoca bronzului de la Lugoj. *AnB*, (S.N.), Arheologie-Istorie, X-XI, 1, (2002–2003), 73–80; Răzvan Pinca, Petru Rogoza, O nouă așezare din epoca bronzului aparținând grupului cultural Balta-Sărată descoperită la Coșteiu (jud. Timiș) I. *AnB*, (S.N.), Arheologie-Istorie, XII–XIII, (2004–2005), 619–632; Răzvan Pinca, Petru Rogoza, O nouă așezare din epoca bronzului aparținând grupului cultural Balta-Sărată descoperită la Coșteiu (jud. Timiș) II. *Banatica*, 18, (2008), 17–36.

² Cercetare arheologică întreprinsă de Muzeul Banatului din Timișoara în anii 2008–2009 cu ocazia construirii șoselei ocolitoare a Lugojului, informații inedite.

de locuire al secolului al XVIII-lea suprapus de un strat de nisip aluvionar gros de 1,60 m, ceea ce presupune ca aşezarea să fi dispărut în urma unei inundații majore, în urma acesteia este posibil ca apa să fi bălțit în zona sitului. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea zona a trecut prin câteva inundații de amploare, prima în 24 noiembrie 1731³ când a fost inundat și Lugojul fiind distrus și podul de lemn din acest oraș construit în 1723⁴, podul fiind apoi reconstruit în 1741⁵ și supraviețuiește teribilelor revărsări de ape din 1745⁶ când apa a inundat una dintre cele mai înalte zone din Lugoj, în Mănăstirea Călugărilor Minorii situată în zona înaltă a orașului apa a ajuns până la treapta patru de la etaj. Probabil că în timpul uneia dintre aceste inundații să-și fi încetat existența și aşezarea de la Coșteiu. Odată cu refacerea șoselei Lugoj – Timișoara în anul 2001⁷, pe traseul Lugoj – Belinț, s-a putut observa un strat de nisip aluvionar de diferite grosimi, cu mici excepții pe toată această distanță șoseaua, a cărei fundație este cuprinsă între – 0,80 și – 1,20 m (terasamentul fiind chiar mai profund în unele locuri) este susținută de același tip de nisip aluvionar.

Ca și suprafața aşezarea s-a întins de-a lungul malului aproximativ 200 m, iar spre nord au fost găsite fragmente ceramice până aproape de malul canalului Timiș-Bega, canal construit la mijlocul secolului al XVIII-lea⁸ și care este posibil să fi distrus o parte din aşezare, în această zonă terenul fiind mai jos cu aproximativ 1,50 m decât malul drept al Timișului. Cu siguranță în zona malului drept al Timișului ne aflăm la marginea sudică a aşezării medievale.

Datorită condițiilor cu totul speciale, cercetarea arheologică a constat în identificarea și golirea unei gropi menajere cu dimensiunile de 6/3 m situată la nivelul terasei pe care a ființat aşezarea. Materialul arheologic a constat din fragmente ceramice de la diverse tipuri de vase, fragmente de cahla oală și o mulțime de oase de animale (bovine, porc domestic, porc mistreț, cornute mici, cerb și păsări) ceea

ce ne-a făcut să avansăm ipoteza că această groapă ar fi fost o groapă menajeră. Ca și argumentație în acest sens avem și poziționarea periferică, pe malul apei și la marginea aşezării. Inițial destinația gropii trebuie să fi fost alta, și anume aceea de extragere a materialului argilos necesar pentru confecționarea ceramicii, după golire pe fundul gropii a putut fi observat un strat de scoici, semn că periodic groapa a fost inundată.

Ceramica descoperită în groapă se încadrează în intervalul cronologic cuprins între secolele al XV-lea și al XVI-lea.

Ca și formă predomină oala-borcan de dimensiuni medii, cel mai mic vas având diametrul gurii de 120 mm (Pl. I/a) iar cel mai mare cu diametrul de 272 mm (Pl. VI/a), materialul ceramic fiind foarte fragmentat ceea ce face imposibilă reîntregirea completă vreunui vas. Ca și interval cronologic care ne interesează, vom prezenta ceramica ce acoperă intervalul secolelor al XV-lea și al XVI-lea⁹. Corespunzător secolului al XV-lea avem fragmente ce provin de la mai multe buze ale vaselor recuperate din săpătură, ce au fost realizate din pastă semifină în componența căreia se găsește o cantitate redusă de mică și lucrute la roata rapidă, arderea a fost reducătoare, ceramica având diverse culori: ceramică neagră (Pl. I/b, d, Pl. II, Pl. VI/e), ceramică de culoare gri-închis (Pl. I/a, c, Pl. III, Pl. IV, Pl. V/d, Pl. VII/d, Pl. VIII/c, Pl. IX/b, Pl. X/b), ceramică de culoare gri-cărămiziu (Pl. V/c), ocru-brun (Pl. VI/f). Fragmentele descoperite provin de la vase cu buza evazată spre exterior, rotunjită și îngroșată, unele dintre acestea fiind ornamentate cu caneluri orizontale (Pl. III/b, Pl. IV/a, Pl. VII/d, Pl. VIII/c, Pl. IX/b, Pl. X/b).

⁹ În ultimii ani despre ceramica medievală din Transilvania și Banat s-au scris următoarele articole folosite pentru încadrarea cronologică a materialului: Ioan Crișan, O locuință din secolul al XVI-lea din aşezarea medievală Rădvani (jud. Bihor), *Arheologia Medievală*, II, (1998), 103–112; Adrian Andrei Rusu et alii, *Cetatea Oradea. Monografie arheologică*, vol. I, Oradea (2002), Pl. XCVI, Pl. XCVII, Pl. CI; Zsuzsanna Kopeczny, Ceramica medievală locală (sec. XIV–XVII). Florin Drașovean et alii, *Timișoara în amurgul Evului Mediu*, Timișoara (2007), 85–125; Adrian Andrei Rusu, *Cetatea Codlea și câteva probleme ale ceramicii medievale din Țara Bârsei. Vasaria Medievalia*, Bistrița – Cluj-Napoca, (2008), 177–199; Petre Beșliu Munteanu, Urmele a două cuptoare medievale de ceramică descoperite la Sibiu. *Vasaria Medievalia*, Bistrița – Cluj-Napoca, (2008), 200–223; Györfi Zsolt, Contribuții privind vesela ceramică medievală de la Tîrgu-Mureș Cetate (sec. XIV–XV). *Vasaria Medievalia*, Bistrița-Cluj-Napoca (2008), 224–246; Idem, Un punct nou în topografia arheologică medievală a orașului Tîrgu Mureș. Palatul Primăriei. *Marisia*, XXIX, Arheologie, (2009), 185–198.

³ Ioan Boroș, manuscris *Repertoriul istoric despre orașul Lugoj și Districtul, respective vechiul județ al Carașului din anul 1332–1880*, redactat în perioada interbelică, inv. 179, f. 57, în continuare Boroș, *Repertoriul...*

⁴ *Ibidem*, În acel an peste râul Timiș s-a construit un pod ce lega *Lugojul Vechi cu malul stâng al râului, unde au locuit câțiva români și coloniști germani, lemnele necesare pentru ridicarea podului au fost aduse din pădurile districtului.*

⁵ *Ibidem*, f. 70.

⁶ *Ibidem*, f. 74.

⁷ Cercetare de teren împreună cu arheologul Alexandru Flutur de la Muzeul Banatului din Timișoara.

⁸ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. II, Budapest, (1884), 290.

O a doua categorie o reprezintă ceramica specifică celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea și primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Aceasta este realizată din pastă semifină ce conține o cantitate nesemnificativă de mică, în marea majoritate prezintă ardere reducătoare, fragmentele având culoarea gri-închis (Pl. V/a, b, Pl. VI/a, Pl. VII/a, b, c, Pl. VIII/a, b, Pl. IX/a, Pl. X/a), culoarea ocru-brun (Pl. VI/b, Pl. XI/b), culoarea neagră (Pl. VI/c, Pl. XI/a). Fragmentele ceramice au buza evazată spre exterior și îngroșată. Cu excepția a două fragmente (Pl. V/c, Pl. VII/a) toate celelalte prezintă pe margine o șențuire pentru capac. Fragmentul de capac cu mâner (Pl. VI/d) este de culoare cărămidie și poate fi datat în secolul al XVII-lea.

Prima atestare a localității o avem dintr-un document ce provine din anul 1509¹⁰ așezarea fiind menționată într-un document datat pe 18 septembrie cu numele de *Possacastella* iar pe 14 iunie 1511 este menționat *Bartholomeo Besan Castellano Castelli Posakasthelya*¹¹, într-un alt document¹² de la aceeași dată este menționată o pădure numită *Berzacha* situată pe teritoriul aceleiași localități, localitatea fiind amintită și în 1519¹³ pentru ca mai târziu, după cucerirea Banatului de către turci să facă parte din nahia Iktar¹⁴. Isoricul maghiar Engel Pál este și cel care propune localizarea așezării dispărute *Possa* la Coșteiu¹⁵. Din documente reiese că pe teritoriul localității nu a ființat doar un simplu sat ci aici s-a aflat și un castel nobiliar. Istoriografia maghiară a secolului al XIX-lea amintește o așezare *Possafalwa* în apropiere de Recaș¹⁶ dar menționează și așezarea *Posakasthelya* la est de Timișoara începând cu secolul al XVI-lea¹⁷, localitatea apare cu numele de *Possa* pe harta întocmită de Lazarus¹⁸ (Pl. XII/a) undeva între 1526 și 1528 și tipărită la Ingolstadt și este poziționată la mijlocul distanței dintre Ictar și *Lugas* (Lugoj), iar la începutul secolului al XVII-lea pe harta publicată la Siena în anul 1602¹⁹ (Pl. XII/b) de către M. Florini și Arnaldo de Arnoldi așezarea *Possa* este poziționată la jumătatea distanței dintre Lugoj și Ictar.

¹⁰ Arhivele Naționale Maghiare, DL. 93746, în continuare ANM.

¹¹ Pesty, *op. cit.*, III, 494.

¹² ANM, DL. 93747.

¹³ *Ibidem*, DL. 89135.

¹⁴ Engel Pál, *A Temesvári és Moldovai Szandzsák Törökori Települései (1554–1579)*, Szeged, (1996), 108.

¹⁵ *Ibidem*, a se vedea și harta atașată volumului.

¹⁶ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza*, vol. II, Budapest, (1894), 58.

¹⁷ Bódog Milleker, *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár (1915), (150) și (226–227).

¹⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Tabula_Hungariae.

¹⁹ <http://www.swaen.com/antique-map-of.php?id=14462>.

Informațiile cartografice mai târzii, de la începutul secolului al XVIII-lea, respectiv din anul 1723, identifică în zonă două așezări cu același nume *Costill*, una la sud de Timiș iar cealaltă la nord²⁰ (Pl. XIII/a și Pl. XIII/b), pentru ca în 1755 să vedem pe o altă hartă²¹ (Pl. XIV) doar o localitate *Kostill* la nord de Timiș. Posibil ca în acest interval să fi dispărut în mod violent așezarea poziționată pe aceste hărți în sudul Timișului. Acuratețea hărților din 1723 este ușor discutabilă vis-a-vis de poziționarea cu *precizie* a așezărilor mai ales că acestea au fost realizate la scară foarte mică și aveau mai mult rol de orientare în teren, iar structura mlăștinoasă a zonei nu ne permite să ne exprimăm cu precizie dacă ambele așezări au fost la nord de Timiș, cum a reieșit în urma cercetărilor de teren, sau au fost așa cum apar pe hărți, una la nord și cealaltă în sudul albiei râului. Cert este faptul că pe segmentul de hartă iosefină corespunzătoare zonei întâlnim doar o singură localitate *Costil* situată la nord de Timiș. Pentru a obține o bună poziționare a vechii așezări am folosit un segment de hartă (Pl. XV) realizat în cadrul *Primei ridicări topografice iosefine* întocmită pentru spațiul bănățean între 1769 și 1772, înainte de regularizarea comunelor bănățene, regularizare realizată între 1784–1796²². Deja, după întocmirea următorului set de hărți în prima jumătate a secolului al XIX-lea, operațiune cartografică de amploare cunoscută cu numele de *A doua ridicare topografică* sau *Ridicarea Franciscană* (după numele împăratului Francisc I care a solicitat cartografierea Imperiului Habsburgic) localitățile Coșteiu și Sălha se găsesc pe același teritoriu ca și astăzi, pentru identificarea vechilor vetre de sat medievale aceste hărți franciscane nu ne mai sunt de folos. Acest segment de hartă iosefină, corespunzător zonei Lugoj – Coșteiu cu nr.82, a fost suprapus peste imagini contemporane satelitare transformând scara hărții austriece prin folosirea a trei puncte de reper, considerate puncte comune, existente la mijlocul secolului al XVIII-lea și păstrate până astăzi. Pentru o poziționare mai precisă s-au folosit și coordonatele Stereo 1970 ale acestor trei puncte. Este vorba despre podul de cărămidă de

²⁰ *Mappa von dem Caransebes und Lugoscher District 1723*, prin bunăvoința prof. dr. Sofronie Mureșan de la Colegiul Național Coriolan Brediceanu din Lugoj căruia îi mulțumim pe această cale, harta întocmită între 1723–1725 pe timpul guvernatorului Banatului generalul Claudius Florimund Mercy intitulată *Der Temesvarer Bannat 1723–1725*.

²¹ Harta districtului Lugoj din *Atlasul districtelor bănățene* editat de Mauritz Strauss la 1755, prin bunăvoința prof. dr. Sofronie Mureșan.

²² Ioan Boroș, *Regularizarea comunelor în județul Caraș. 1784–1796*, *AnB*, anul III, aprilie-iunie, (1930), 30–42.

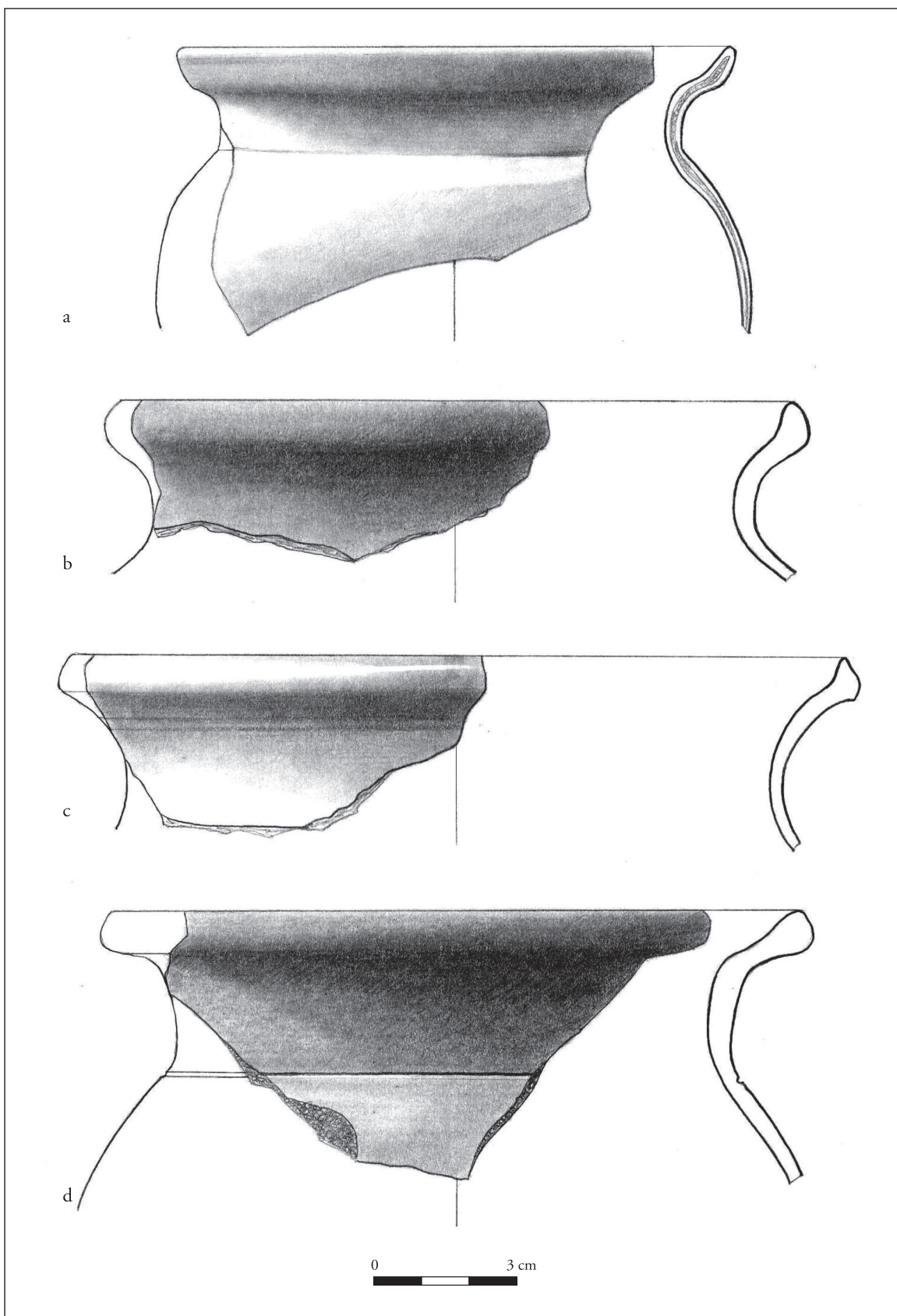
peste canalul Timiș-Bega care se mai păstrează și astăzi în stânga șoselei Lugoj-Timișoara, la ieșirea din Coșteiu, biserica ortodoxă Adormirea Maicii Domnului situată în zona centrală a Lugojului și edificată între anii 1759–1766 și Biserica Romano-Catolică edificată între anii 1733–1735 situată în Lugoj, partea germană, pe strada Bucegi. Evident că în situația în care hărțile iosefine nu pot fi georeferențiate, în acest context se impun câteva precizări de acuratețe a măsurătorilor și a realizării hărților iosefine. Pentru a suprapune cu exactitate cele două hărți au fost suprapuse cele trei puncte comune enunțate mai sus. Din start harta iosefină prezintă o eroare de poziționare a bisericii romano-catolice din Lugoj de pe strada Bucegi, distanța dintre această biserică și biserica ortodoxă Adormirea Maicii Domnului pe harta iosefină este de 470 m, iar pe planul urbanistic contemporan de 549 m, de aici rezultă o eroare de 79 m. În ceea ce privește celelalte puncte, putem spune că segmentul de hartă iosefină a fost realizat cu o precizie surprinzătoare, distanța dintre podul din cărămidă de la Coșteiu și biserica ortodoxă adormirea Maicii Domnului din Lugoj a fost pe harta austriacă de 7173 m iar pe imaginile satelitare de 7172 m, distanța dintre biserica romano-catolică din Lugoj și podul din cărămidă de la Coșteiu a fost pe harta austriacă de 7314 m iar pe imaginile satelitare de 7240 m rezultând o eroare de 74 m. De asemenea, prin suprapunerea celor două hărți se poate constata suprapunerea aproape perfectă a canalului Timiș – Bega de la formare și până la ieșirea din segmentul hărții, precum și a șoselei ce pornește din Lugoj spre Caransebeș.

Din suprapunerea celor două hărți se constată existența în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a localității *Costil* de la nord de râul Timiș și de

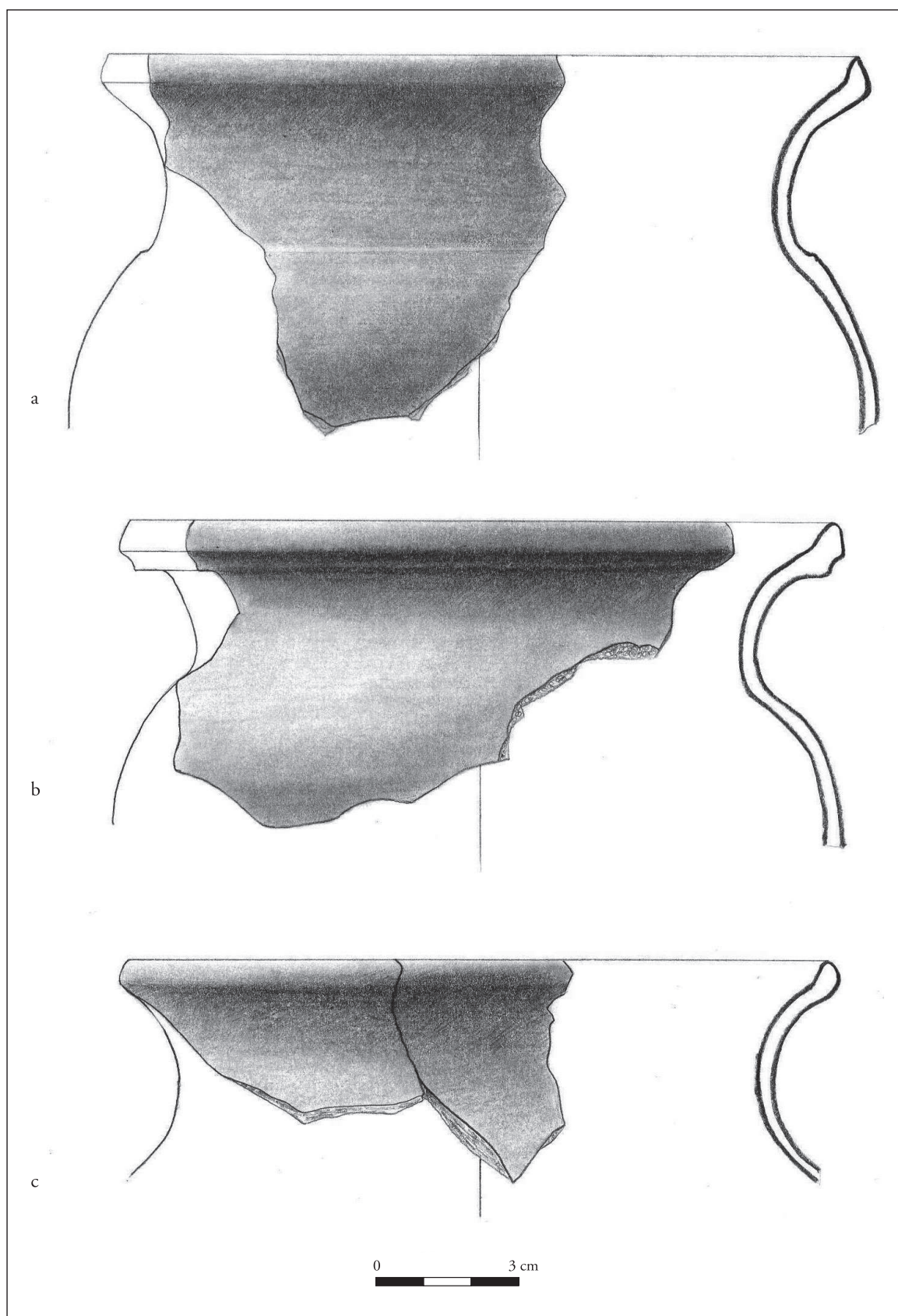
localitatea contemporană în apropierea gării CFR, situată pe o terasă mai înaltă străbătută de pârâul Biniș, zonă ce poartă numele de *Islaz*. În urma cercetărilor arheologice din anul 2004²³ la așezarea de epoca bronzului situată pe aceeași terasă am constatat că aceasta din urmă este suprapusă de o așezare modernă, din săpătură fiind recuperat material ceramic corespunzător secolului al XVIII-lea și al XIX-lea. Astfel constatăm că localizarea conform hărții iosefine este corectă fiind certificată și de săpătura arheologică.

În final putem concluziona că în urma cercetărilor de natură cartografică și de arheologie în spațiul aferent comunei Coșteiu, astfel de suprapuneri ale hărților realizate în timpul *Primei ridicări topografice* între anii 1769–1772 pentru Banat se dovedesc de o reală valoare în a reconstitui geografia istorică corespunzătoare evului mediu și a perioadei moderne din Banat. Pentru a realiza acest lucru este necesar ca în zona aferentă segmentului de hartă austriacă să existe minim trei edificii existente la mijlocul secolului al XVIII-lea și evident cartate, dar și ca aceste edificii să se păstreze până în contemporaneitate, măcar ruinele acestora. La Coșteiu am constatat că așezarea medievală dispărută *Possa* atestată documentar la începutul secolului al XVI-lea, menționată pe hărțile medievale ale secolelor XVI–XVII și propusă spre localizare pe teritoriul comunei (vezi notele 14–15) a fost surprinsă arheologic în zona indicată de izvoarele menționate și chiar mai mult, am observat pe baza materialului studiat că așezarea ființa încă din secolul al XV-lea și tot arheologic am surprins și o a doua vatră a satului pe care hărțile austriece o poziționau pe terasa din nordul comunei actuale. Pe hărțile *Ridicării Franciscane* localitatea se afla deja pe vatra actuală.

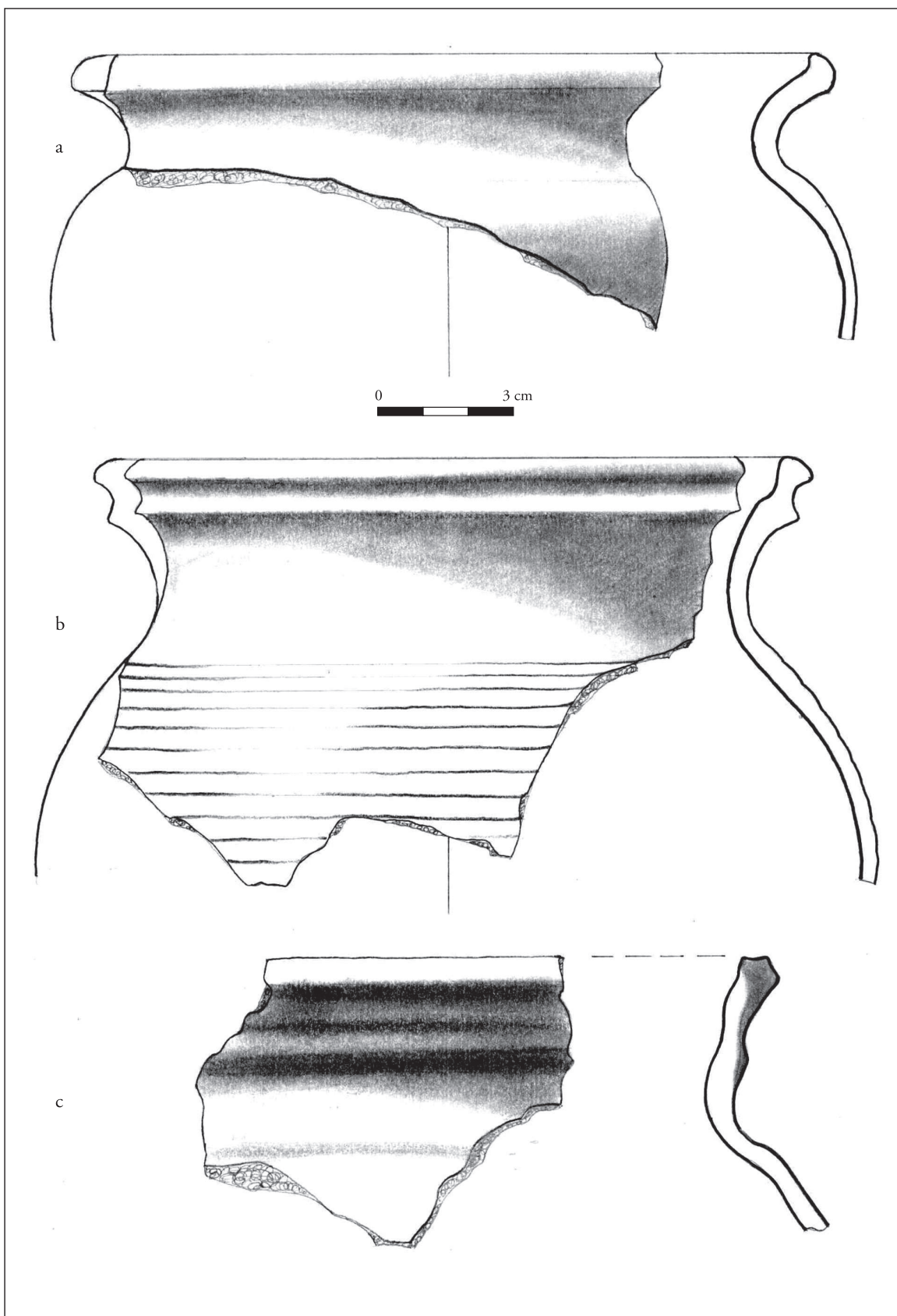
²³ Răzvan Pinca, Petru Rogozea, *op. cit.*, 620.

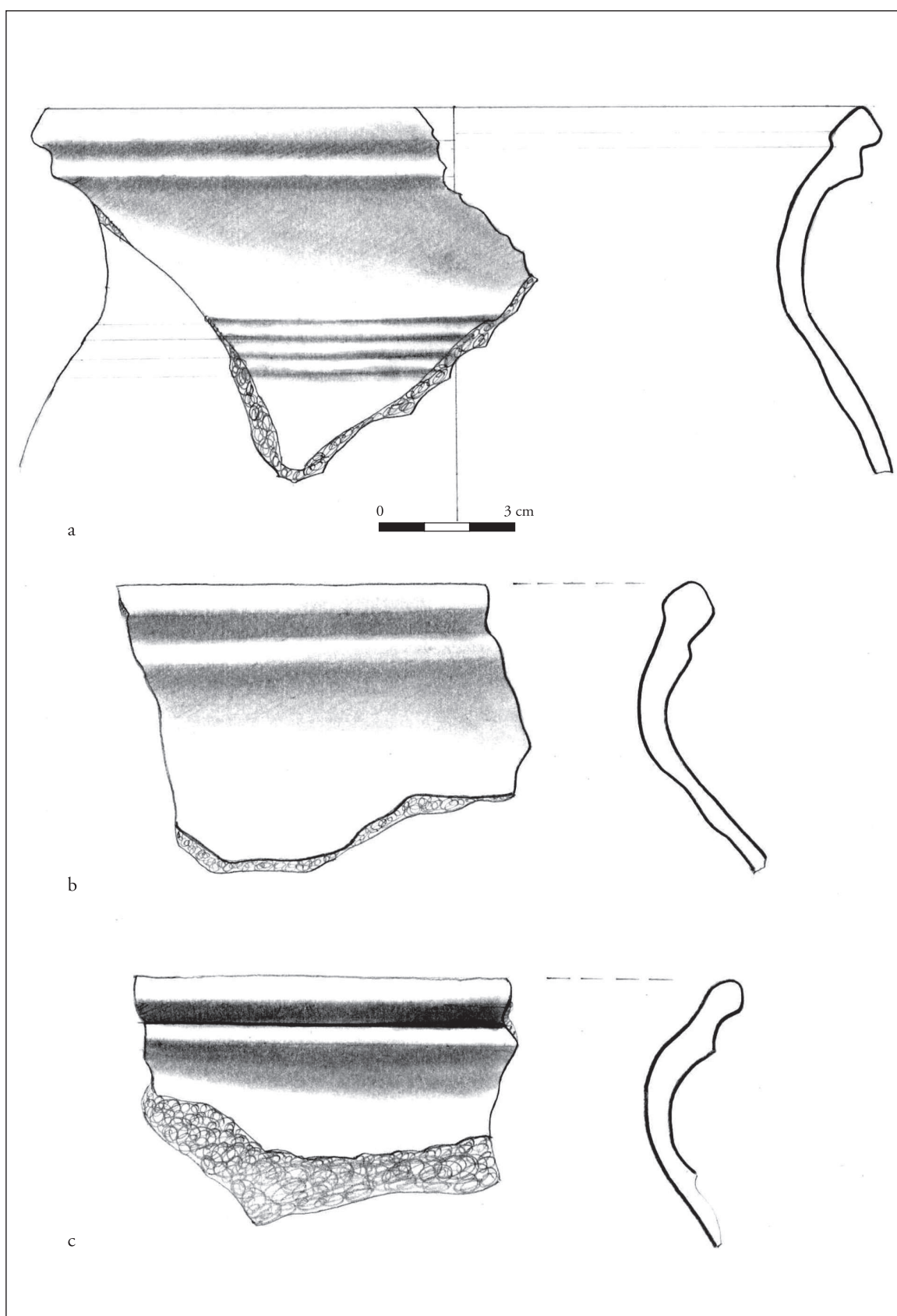
Pl. I. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

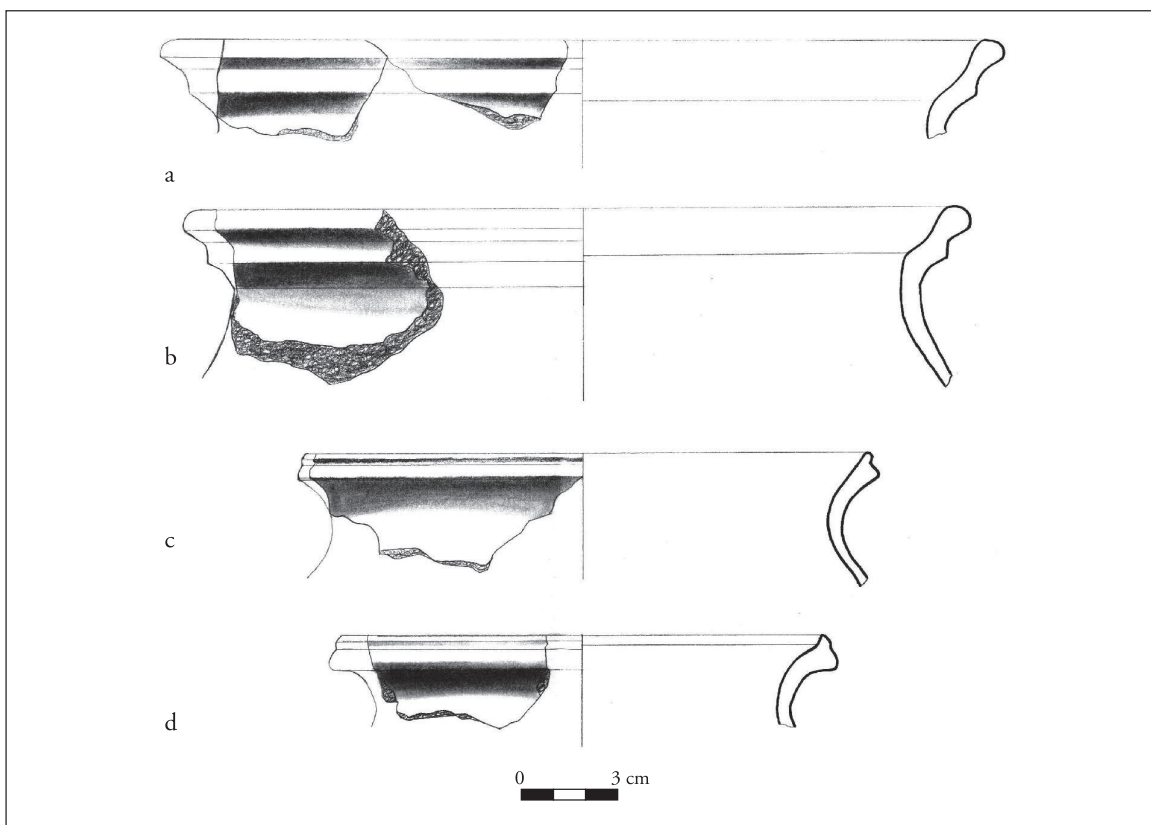
Pl. II. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

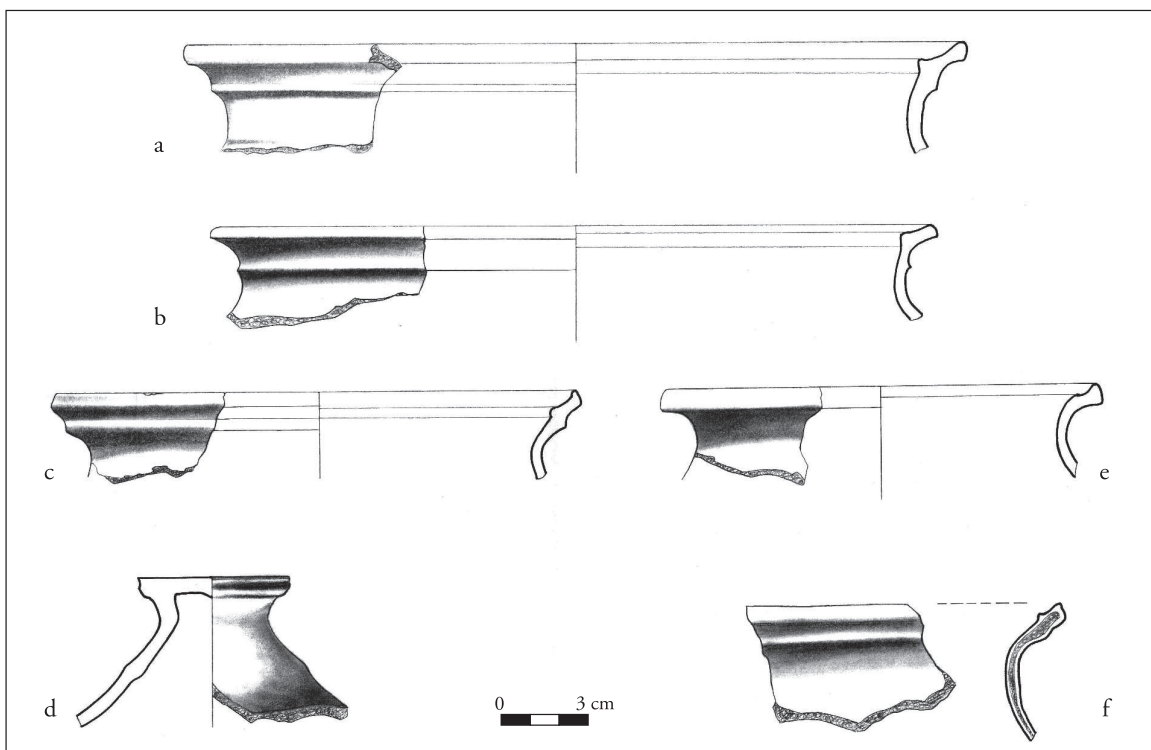
Pl. III. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

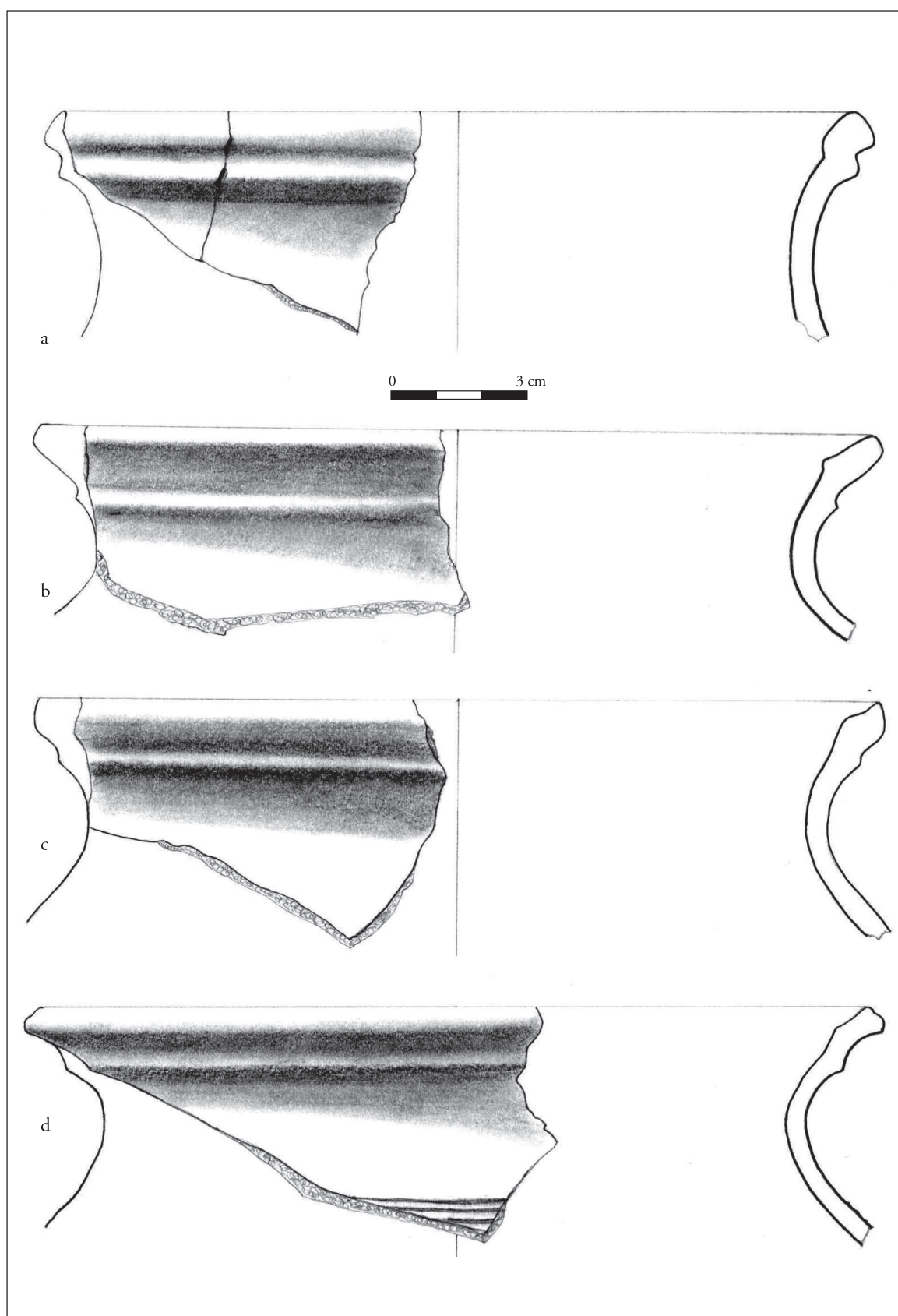
Pl. IV. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

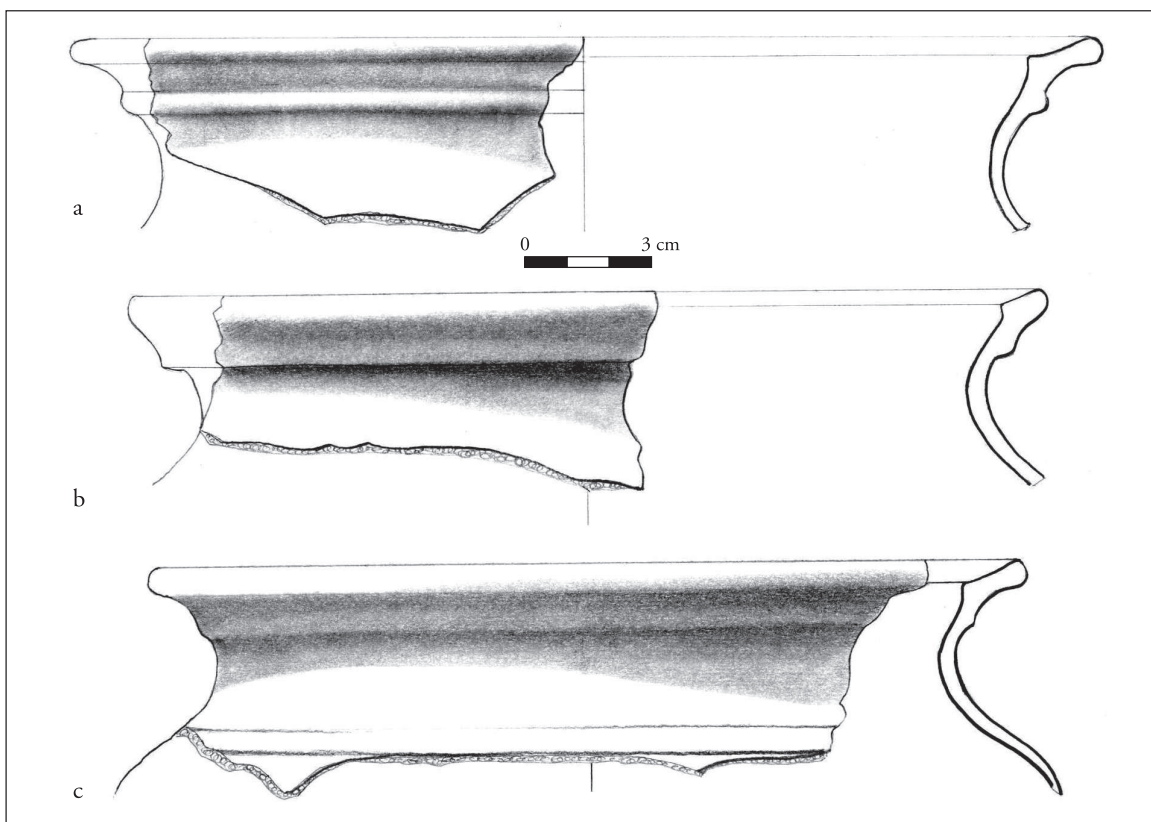
Pl. V. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

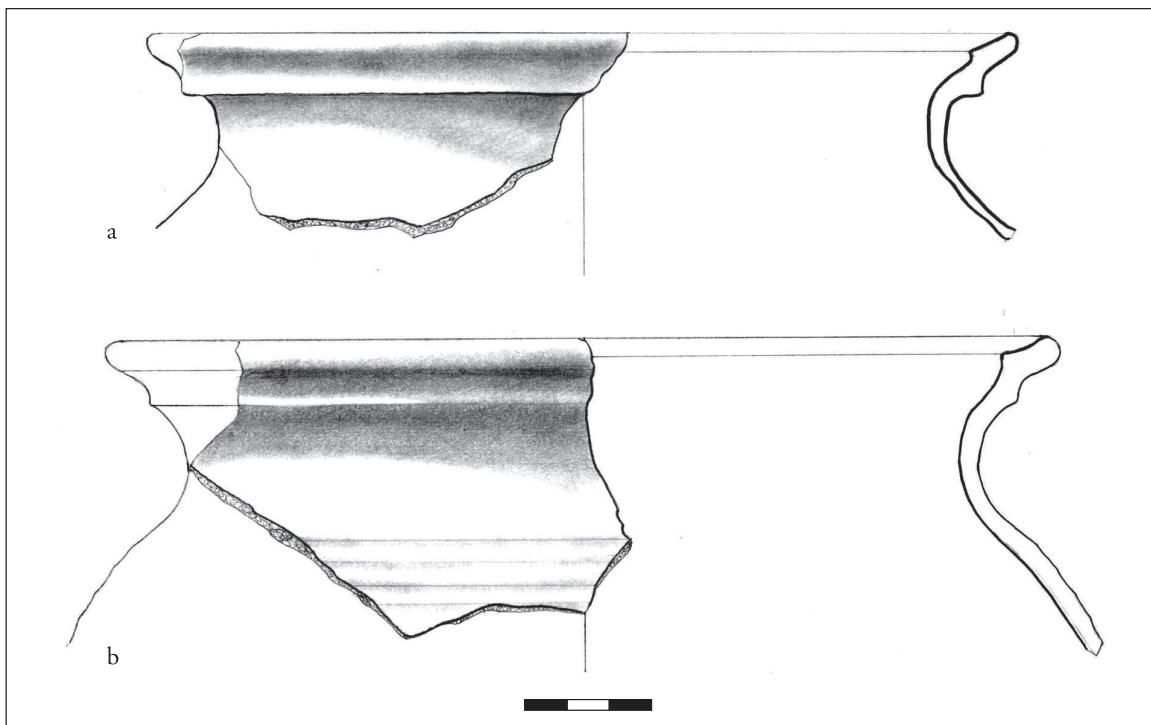
Pl. VI. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

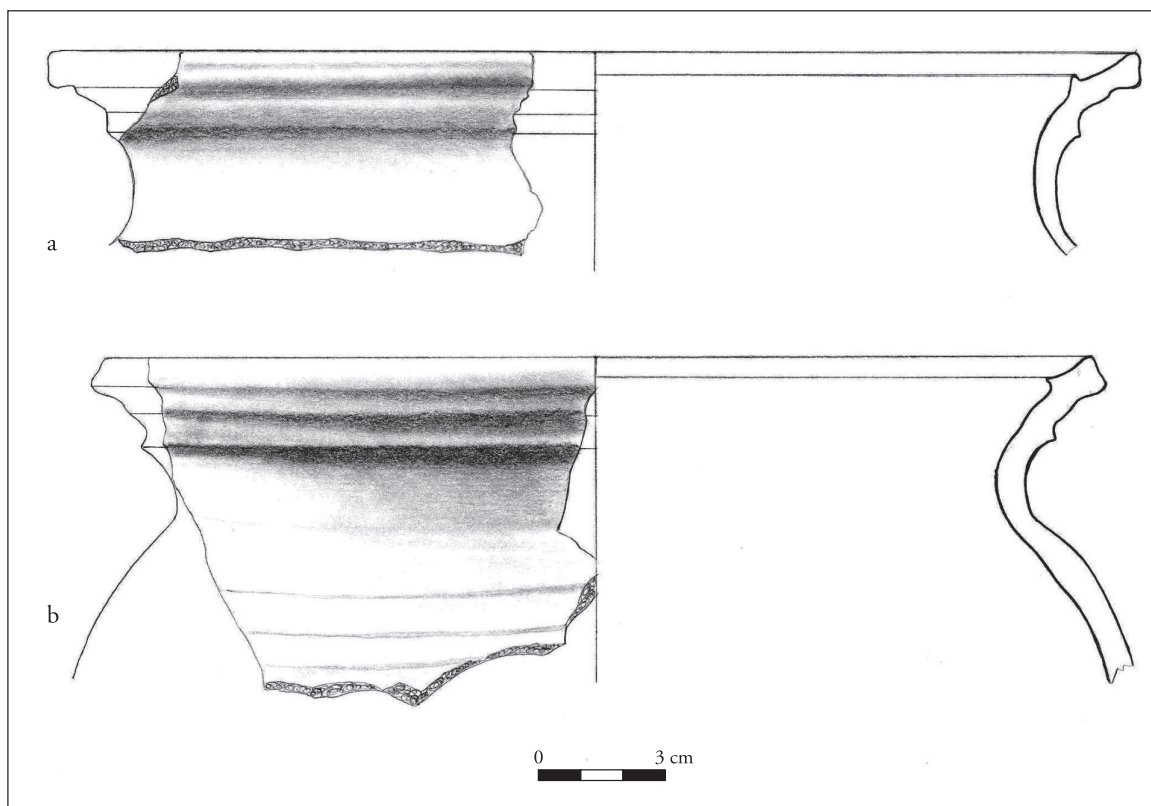
Pl. VII. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

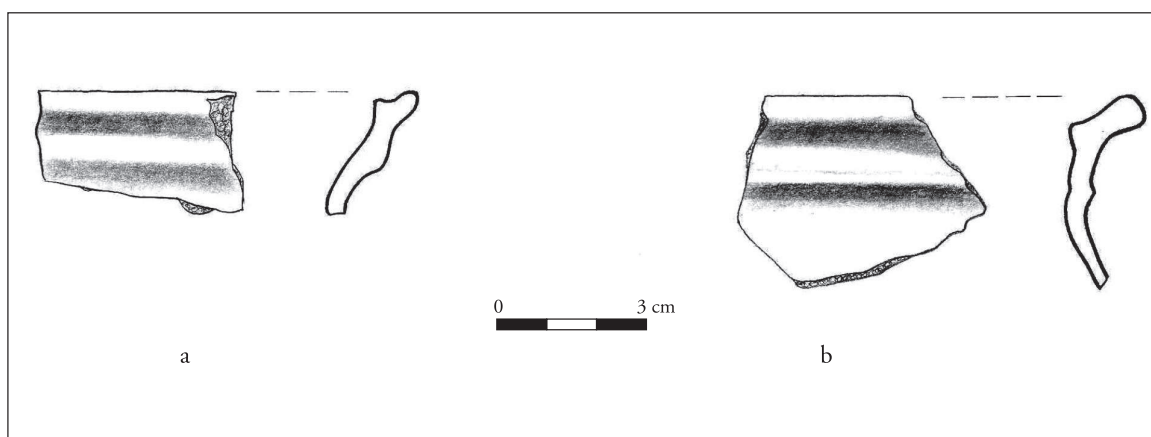
Pl. VIII. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

Pl. IX. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

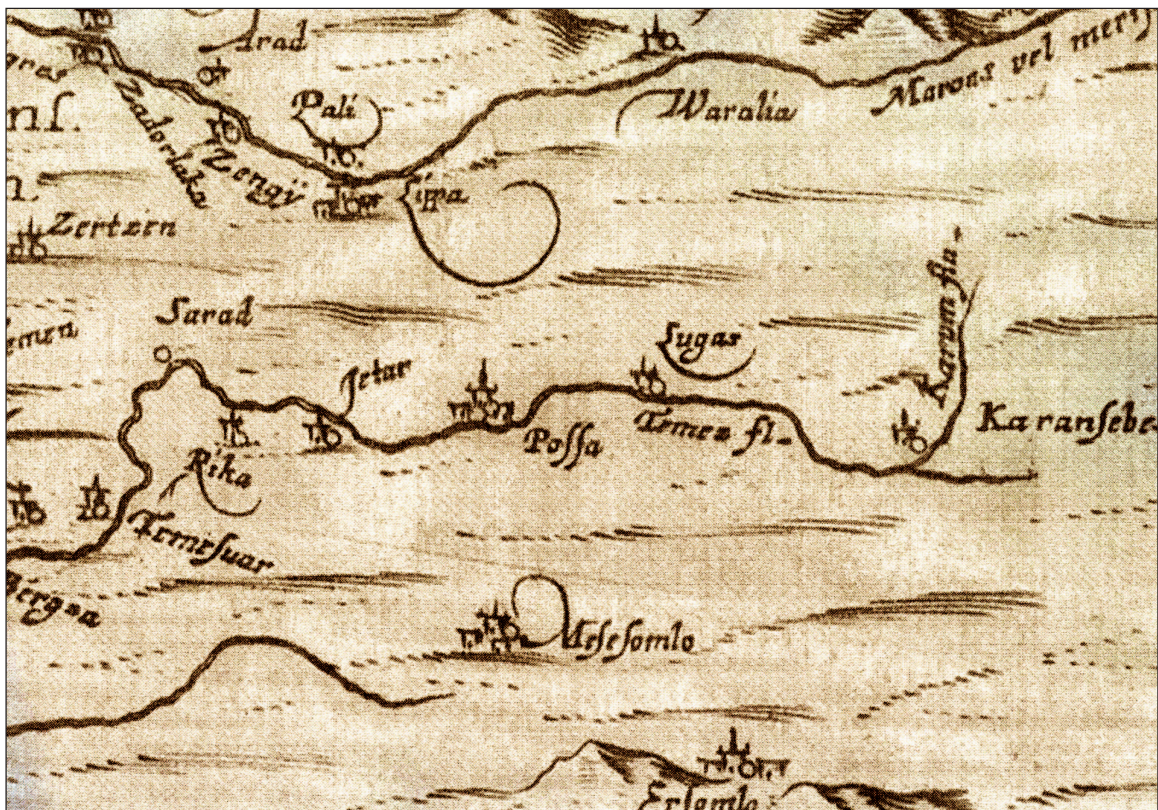
Pl. X. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

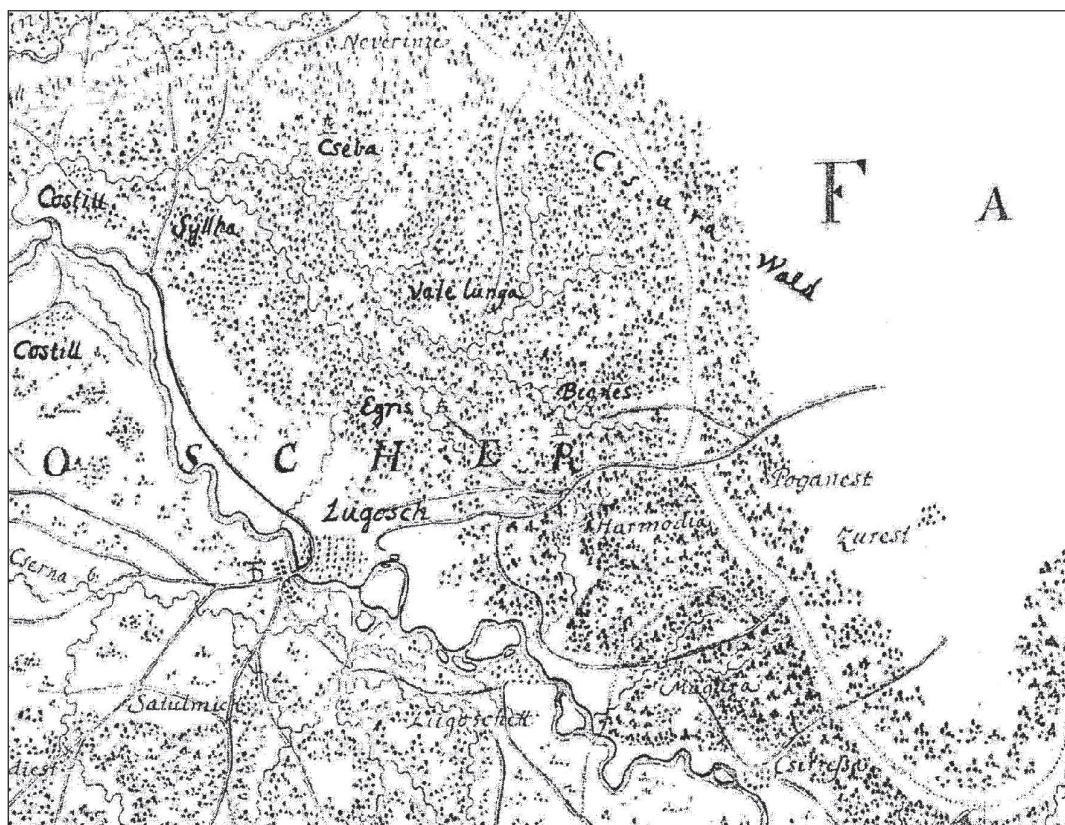
Pl. XI. Coșteiu – Baraj, fragmente ceramice.

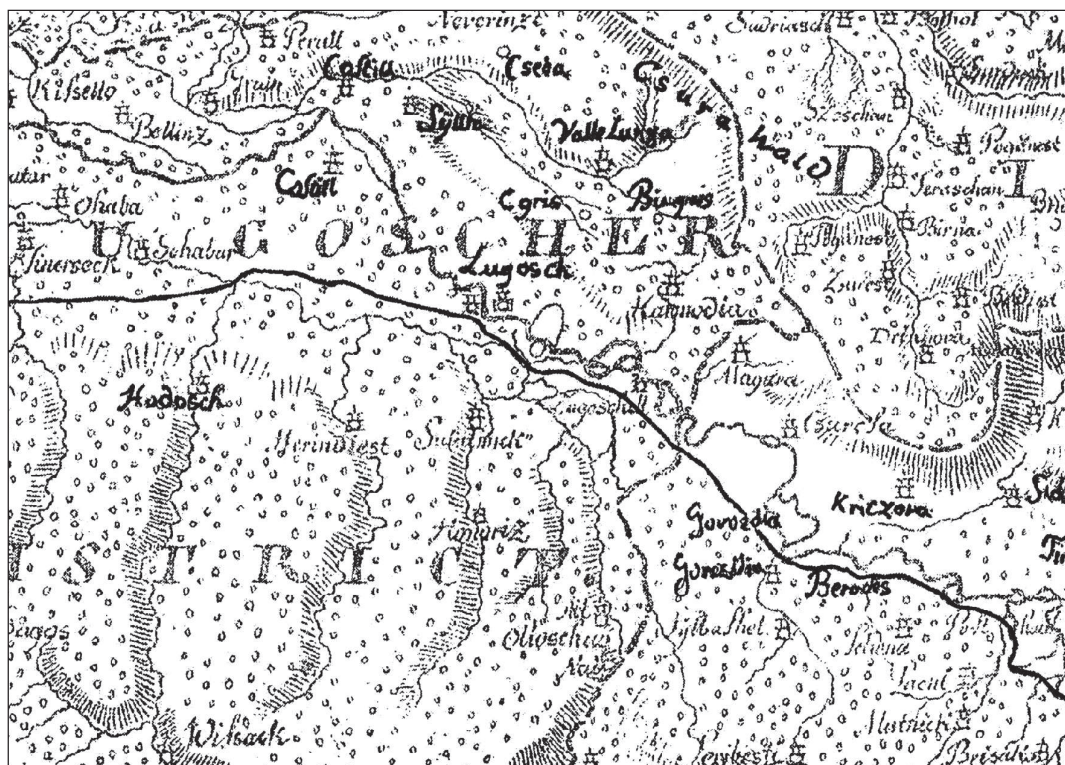
a. Lazarus – Tabula Hungariae, 1526–1528

b. M. Florini, Arnaldo de Arnoldi – Hungaria, 1602

a. Mappa von dem Caransebes und Lugoscher District 1723

b. Der Temesvarer Bannat 1723-1725

Pl. XIII. Localitatea Coșteiu pe hărți de la începutul sec. al XVIII-lea

Pl. XIV. Coșteiu pe harta districtului Lugoj din Atlasul districtelor bănățene 1755

Pl. XV. Coșteiu pe harta iosefină raportat la localitatea contemporană